

Jarostaw Kuczer

MATERIAŁY DO HISTORII ŚRODKOWEGO NADODRZA (XVI-XVIII WIEK) W ZASOBACH AUSTRIACKIEGO ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W WIEDNIU

Analiza dokumentów dotyczących ziem Środkowego Nadodrza zgromadzonych w archiwum wiedeńskim odsłania treści dotychczas słabo znane historiografii polskiej. Jest ona tym bardziej pożądana, iż dzieje polityczno-ekonomiczne tych ziem do dziś stanowią tematykę skomplikowaną badawczo. Głównym tego powodem jest niekompletność materiałów przechowywanych w archiwach w Zielonej Górze i Wrocławiu oraz archiwum praskim. Stąd też w trakcie prac pojawiło się zainteresowanie zbiorami Austriackiego Archiwum Państwowego w Wiedniu i możliwości ich wykorzystania do badań nad przywołanym problemem. Oprócz Głównego Archiwum Państwowego w Pradze, archiwum wiedeńskie jest największym ośrodkiem gromadzenia dokumentacji dotyczącej habsburskiego okresu historii Dolnego Śląska, znajdującym się poza granicami Polski¹.

Materiały do historii regionu środkowoodrzańskiego zgromadzone w Österreichisches Staatsarchiv (Austriackim Archiwum Państwowym w Wiedniu) w pierwszym rzędzie obejmują kwestie związane z funkcjonowaniem na terenie Dolnego Śląska jednostki terytorialno-administracyjnej księstwa głogowskiego wraz z zawierającą się w jego strukturach enklawą świebodzińską. Do 1740 roku tutaj właśnie przebiegała polityczna granica, do której odnosiły się interesy monarchii habsburskiej. Analiza zgromadzonych źródeł rzuca ciekawe światło tak na politykę wewnętrzną państwa habsburskiego, jak i miejsce Śląska oraz samych stanów śląskich w życiu państwa austriackiego.

Przynależność Śląska do Królestwa Czech (na które składały się ponadto prowincje Dolnych i Górnych Łużyc, Moraw i samych Czech) warunkowały układy trenczynskie zawarte w 1335 roku pomiędzy Kazimierzem Wielkim a Janem Luksemburczykiem. Przyniosła ona w konsekwencji określony, logiczny charakter

¹ O zasobach archiwum wiedeńskiego: C. Grünhagen, *Eine archivalische Reise nach Wien (Pflingsten 1871)*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertums Schlesien” 1871, Bd. 11, s. 25-35. O zasobach archiwum praskiego: W. Strzyżewski, *Dzieje wczesnonowożytne Środkowego Nadodrza w świetle archiwaliów Głównego Archiwum Państwowego w Pradze*, „Rocznik Lubuski” 1992, t. 16, s. 275-282.

ewolucji dziejowej prowincji. U progu czasów nowożytnych korona św. Wacława przeszła z rąk Jerzego Podiebrada, na Władysława Jagiellończyka. Następnie mocą układu w Muchoborze z 1474 roku Śląsk został oddany konkurentowi Władysława, Maciejowi Korwinowi. Po nieudanych rządach Jana Olbrachta u schyłku stulecia na Śląsku pojawił się późniejszy król polski Zygmunt Jagiellończyk. W 1515 roku jako Zygmunt I zawarł układ z cesarzem Maksymilianem dotyczący kwestii dziedziczenia w Czechach i na Węgrzech, co w wypadku bezpotomnej śmierci spadkobiercy Jagiellonów czeskich miało zaowocować zrzeczeniem się przez nich praw do rzeczonych władztw na rzecz Habsburgów. I tak po śmierci Ludwika II w bitwie pod Mohaczem w 1526 roku cesarz Karol V oddał Czechy, a tym samym Śląsk we władanie swemu synowi Ferdynandowi I. Nowy król jeszcze w tym roku odebrał od stanów śląskich hołd lenny i przystąpił do reorganizacji struktury administracyjno-stanowej. W skali globalnej (w odniesieniu do monarchii Habsburgów austriackich) miał temu służyć wydany już w 1527 roku porządek dworsko-państwowy przewidujący powstanie rady dworskiej, tajnej rady, kancelarii dworskiej i kamery dworskiej. Tym właśnie organom podporządkowano funkcjonujące na Śląsku urzędy stanowe i organa zarządzania krajowego. Zdecydowane zmiany instytucjonalne przyniosło dopiero przejście Śląska pod panowanie pruskie w 1741 roku w wyniku wojny o sukcesję austriacką po śmierci Karola VI i wstąpieniu na tron jego córki Marii Teresy².

Naprzeciw władzy habsburskiej, kontrolującej całość Królestwa Czech w regionie Środkowego Nadodrza (w okresie XVI-XVIII wieku), wychodziła konkurująca z nią Marchia Brandenburska. Był to kolejny ośrodek władzy odgrywający istotną rolę w polityce regionu. Jej wpływy wzrosły po 1482 roku, kiedy to w wyniku wojny o sukcesję głogowską od Śląska odpadło księstwo krośnieńskie przejęte teraz przez Brandenburgię. Tym samym brandenburskimi stały się takie ośrodki miejskie, jak Krosno, Lubsko i Sulechów. Marchia stała się odtąd czynnikiem wpływającym na przebieg wydarzeń w regionie. Podkreśleniem aspiracji Brandenburczyków do dominacji na terenie Śląska i księstw śląskich stało się przekazanie im za zgodą stanów głogowskich w 1686 roku weichbildu świebodzińskiego, z którego utworzono nawet na lat dziewięć osobne księstwo³. Obszar powrócił w struktury administracyjne Śląska austriackiego w 1695 roku. Znane są również roszczenia brandenburskie wysuwane względem księstw śląskich w okresie do 1763 roku, popierane precedensowymi aktami wydanymi zwłaszcza w pierwszej połowie XVI

² *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002, s. 76-79, 104-108 i 118-121.

³ „den so genannten Schwibußischen Creiß in unserm Frtüm Glogau gelegen, an des Erzfürst zu Brandenburg [...] sub qualitate Fendi Masculini Bohemici zu überlaßen”, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Księstwo głogowskie 1329-1886, Rep. 24, sygn. 13, s. 36-37; F. Z i m e r m a n n, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 10, Brieg 1791, s. 6; G. Z e r n d t, *Geschichte von Stadt und Kreis Schwiebus*, Schwiebus 1909, t. 2, s. 344-349; C. G r ü n h a g e n, *Geschichte Schlesiens*, t. 2, Gotha 1884-1886, s. 362-369.

wieku przez samych książąt śląskich. Nie można też zapominać o odzywających się sporadycznie po 1526 roku inicjatywach Rzeczypospolitej, czy może dynastii zasiadających na jej tronie w kierunku wzmocnienia wpływów polskich. Nie były one jednak prowadzone konsekwentnie i nie kontynuowano ich, upadały często wraz ze śmiercią samego dynasty czy, jak w wypadku Jana Olbrachta i Zygmunta Jagiellończyka, w momencie zrzeczenia się przez nich tytułu książęcego.

Dokumenty przechowywane w Österreichisches Staatsarchiv w odniesieniu do tak zarysowanych ram terytorialnych dotyczą w dużej mierze okresu XVI-XVIII wieku. Ich gromadzenie i przechowywanie było związane z żywotnymi interesami cesarstwa. Na tym z kolei tle nieprzypadkowe wydają się serie archiwaliów powiązane z dziejami Środkowego Nadodrza. Mimo to najbogatszą dokumentację mają tereny bezpośrednio pozostające pod panowaniem habsburskim, a więc południowe tereny obecnego województwa lubuskiego, podczas gdy ziemie na północ od Świebodzina są reprezentowane przez unikalne jednostki i posyty znajdujące się w różnych częściach zasobu.

Zbiory Österreichisches Staatsarchiv są podporządkowane poszczególnym filiom archiwalnym. Pierwszą z nich jest zasób Archiwum Administracyjnego (Allgemeines Verwaltungsarchiv). Dalej mamy Archiwum Kamery Dworskiej (Finanz- und Hofkammerarchiv), następnie Dworskie Archiwum Narodowe (Haus-, Hof- und Staastarchiv) i Archiwum Wojenne (Kriegsarchiv). Pierwotnie były one niezależnymi ośrodkami archiwalnymi, obecnie pozostają pod zarządem centralnym Österreichisches Staatsarchiv.

Dokumentacja przechowywana w Archiwum Administracyjnym odnosi się w dużej mierze do jednostek Kancelarii Nadwornej (Hofkanzlei)⁴. Powstanie archiwum było związane z likwidacją kancelarii i powołaniem w dobie reform państwa w 1749 roku przez cesarzową Marię Teresę tzw. *Directorium in publicis et cameralibus*. Wówczas też skatalogowano istniejące archiwum likwidowanej instytucji i połączono je z nowymi registraturami wychodzącymi aktualnie z Dyrektorium. Instytucja ta była odpowiedzialna przede wszystkim za sprawy związane z administracją państwa, zarządem finansowym prowincji z wyłączeniem spraw wojskowych, które pozostawały nadal domeną Nadwornej Rady Wojennej (Hofkriegsrat). Owo Archiwum Dyrektorium w 1783 roku zostało przemianowane na Archiwum Zjednoczonej Kancelarii Czesko-Austriackiej (Archiv der vereinigten böhmisch-österreichischen Hofkanzlei), a od 1848 roku istniało jako Archiwum Ministrestwa Spraw Wewnętrznych (Allgemein Archiv des Ministeriums des Innern). Zasób główny był przechowywany w pałacu Czesko-Austriackiej Kancelarii Dworskiej, czyli dzisiejszej siedzibie Sądu Konstytucyjnego. Mowa tu o niezwykle

⁴ M. Göbl, *Das „neue“ Allgemeine Verwaltungsarchiv*, „Scriinium. Zeitschrift des Verbandes österreichischer Archivare” 1990, Bd. 43, s. 140-151. W. Goldinger, *The Allgemeines Verwaltungsarchiv*, „Austrian History Yearbook” 1970/71, No 6/7, s. 17-21.

obszernych zbiorach archiwalnych, w związku z czym interesujące nas kwestie do historii Śląska są porozrzucane wśród wielu działów:

- *Lehensachen Böhmen in genere* (II.A.4),
- *Mähren-Schlesien* (II.A.5),
- *Neue Provinzen, Staatsverwaltung* (II.A.6),
- *Gubernien und Regierungen* (III.A.4),
- *Kreisämter* (III.A.5),
- *Teuerungszuschüsse* (III.B.7),
- *Malversations- und Kassationsfälle* (III.B.13),
- *Standeserhöhungen, Wappenbriefe* (IV.D.): *Ehrentitel, Geheime Würden, Ordensverleihungen, fremde Orden, Adaptationen, Namens- und Wappenvereinigungen, Landesfürstliche Privilegien*,
- *Ständische Buchhaltung* (IV.H.6).

Pozostałe sygnatury jedynie w niewielkim stopniu odnoszą się do tematyki śląskiej w ogóle, a zupełnie nie poruszają kwestii środkowonadodrzańskich.

Interesujący materiał skatalogowano też w tzw. Adelsarchiv. Archiwum szlacheckie obejmuje okres do 1823 roku. Zawarto w nim głównie podniesienia do stanu szlacheckiego, akty ulepszenia herbów związane z przejściem szlachcica z grona szlachty czy rycerstwa do książąt, hrabiów czy baronów. Znajdujemy w nim wiele przykładów nadania tytułu szlachcie z terenów Nowej Marchii i Dolnego Śląska⁵. Natomiast opisy herbów szlachty dolnośląskiej znajdują się też w herbarzach zamieszczonych w tzw. *Wappenbuch*⁶. Z zagadnień dotyczących dziejów Kościoła wymienić należy spisy dokumentów wydane dla klasztorów i domów zakonnych mających swą siedzibę bądź posiadających dobra ziemskie na Śląsku. Wszystkie one zostały zgromadzone w zasobie *Unterricht/Kultus* (02). Niestety, w odniesieniu do omawianej tematyki zachowane są jedynie dokumenty dotyczące zakonu klarysek w Głogowie⁷.

W Archiwum Kamery Dworskiej i Finansowej (Finanz- und Hofkammerarchiv) są przechowywane akta dotyczące problematyki finansowej monarchii habsburskiej⁸. Pod tym terminem rozumieć należy wszystkie dziedziny życia, które w jakiś sposób były związane z przychodami i rozchodami finansów państwa, *ordinari und extraordinari Einnahmen*⁹. Do 1848 roku Kamera Dworska rozciągała ponadto kontrolę nad takimi elementami życia państwa, jak gospodarka, handel,

⁵ Wszystkie dokumenty zostały dokładnie skatalogowane w pięciu tomach: Österreichisches Staatsarchiv (dalej: ÖS), Allgemeines Verwaltungsarchiv (dalej: AVA), Adelsakten, t. 1-5.

⁶ ÖS, AVA, Wappenbuch, t. 1-3.

⁷ ÖS, AVA, Alter Kultus – Unterricht/Kultus, Krt. 880, sygn. 644.

⁸ Jako takie archiwum to istnieje od 1945 r.: G. M r a z, *Das Wiener Hofkammerarchiv als Finanz- und Wirtschaftsarchiv von Bedeutung*, „Scriinium” 1982, Bd. 26/27, s. 304-308.

⁹ ÖS, Finanz und Hofkammerarchiv (dalej: FHKA), Hoffinanz Österreich, A7, Krt. 2, sygn. 11, s. 35.

górnictwo, budownictwo, kredyt czy transport¹⁰. Tutaj spoczywało *gros* akt administracji finansowej monarchii habsburskiej. Archiwum Kamery Dworskiej było wzmiankowane już w 1528 roku. Przechowywano w nim dokumenty, rejestry gospodarcze Kamery Dworskiej powstałej rok wcześniej. Kamera była centralnym organem finansowym państwa, w pierwszej linii odpowiedzialnym za ściąganie należności do skarbcza cesarskiego i pokrywanie wydatków związanych z funkcjonowaniem struktur państwa, dworskich i armii. Od tego też roku zlokalizowane jest przy Johannesgasse 6, w pierwszej dzielnicy miasta. Do 1945 roku istniały jednak dwa archiwa (Hofkammerarchiv i Finanzarchiv). Wpłynęło to na obecny podział struktury tego najstarszego archiwum wiedeńskiego na:

- Zasób Archiwum Kamery Dworskiej (Hofkammerarchiv),
- Zasób Archiwum Finansowego (Finanzarchiv).

Materiały dotyczące lat 1527-1741 w odniesieniu do Śląska znajdują się w dziale drugim Zasobu Archiwum Kamery Dworskiej pod nazwą „Akta Starej Kamery Dworskiej” (*Akten der Alten Hofkammer*). Kamera była przez z górą 300 lat centralnym organem zarządzania w państwie, a liczba jej funkcjonariuszy wzrosła z dwóch radców i personelu pomocniczego (koncypistów, inglosatorów etc.) do setek urzędników w pierwszej połowie XIX wieku. Była jednostką nadrzędną, kontrolującą kamery prowincji z siedzibami w Wiedniu, Innsbrucku, Pradze i Bratysławie. Spośród poszczególnych działów rzeczonoego zasobu brak przekazanego po 1920 roku Czechosłowacji zasobu Hofffinanz Böhmen, co znacznie zubaża ewentualne możliwości badawcze. Najważniejszą częścią pozostał w takiej sytuacji oddział tzw. *Gedenkbücher*. Wśród nich znajdują się naturalnie i *Böhmische Gedenkbücher*. Są to nie tyle księgi pamiątkowe, ile kroniki prowincji czeskiej, w których znajdujemy liczne odpisy oryginalnych dokumentów dotyczących życia społeczno-gospodarczego księstwa głogowskiego. Zawierają się one w 83 tomach spisywanych odręcznie w latach 1527-1749. Znajdują się w nich więc odpisy dokumentów wychodzących z Kamery Dworskiej od czasów cesarza Maksymiliana I do czasów Marii Teresy. Każdy kolejny tom został opatrzony datą bądź datami. Na skutek ułożenia archiwalnego za tzw. *Niederösterreichische Gedenkbücher*, a przed *Ungarische Gedenkbücher*, ich numerację otwiera tom 300. Znajdujemy tu materiały, które można zaszeregować podług kwestii dotyczących:

- życia miast: Zielonej Góry, Szprotawy, Głogowa, Koźuchowa, Świebodzina, Polkowic, Żar, Żagania, Krosna, Sulechowa;
- życia wsi terenów południowo-nadodrzańskich;
- problematyki obejmowania zastawów dóbr zastawnych (*Pfandschillingsgüter*)

¹⁰ C. Sapper, *Das Hofkammerarchiv im Wandel der Zeiten*, [w:] Franz Grillparzer, *Finanzbeamter und Archivdirektor. Festschrift zum 200. Geburtstag*, Wien 1991, s. 147-180; M.H.L., *The Finanz- und Hofkammerarchiv*, „Austrian History Yearbook” 1970-71, No 6/7, s. 22-38.

w Szprotawie, Zielonej Górze, Polkowicach oraz lenn zamkowych (*Burglehen*) w Kożuchowie i Świebodzinie;

- zamku w Szprotawie, Kożuchowie, Świebodzinie, Głogowie;
- kwestii zastawów czynionych z księstwa głogowskiego Biebersteinom w 1537 roku i Fryderykowi legnickiemu w 1540 roku;
- cesji terytorialnej z 1685 roku poczynionej z ziemi świebodzińskiej na rzecz Kurfürsta brandenburskiego;
- rezolucji względem sporów szlachty księstwa głogowskiego prowadzonych przez przedstawicieli tego samego stanu;
- kwestii współdziałania politycznego stanów głogowskich;
- odpisów podniesień do stanu szlacheckiego, zdobycia godności barona lub hrabiego;
- pożyczek udzielanych przez szlachtę cesarzowi oraz tzw. *Antizipationen*, a więc sum zbieranych na poczet przyszłych podatków;
- sporów miast ze szlachtą (Żagania, Zielonej Góry, Głogowa, Szprotawy);
- problematyki związanej z obsadą i funkcjonowaniem urzędu starosty ziemskiego (*Fürstentumhauptmann*);
- przywilejów szlacheckich i ewentualnych odszkodowań w związku z ich utratą;
- rozkazów w sprawie roli fortyfikacji miejskich w księstwie głogowskim.

Jest to materiał dość rozproszony, gdyż *Böhmische Gedenkbücher* są zbiorem niezwykle obszernym i wymagającym jeszcze gruntownej analizy źródłoznawczej otwierającej szerokie możliwości badawcze¹¹. Nie są to jednak wszystkie dokumenty zebrane przez autorów, jakie opuściły kamerę, jednak ich analiza wskazuje, iż nie umieszczono w nich jedynie materiałów najważniejszych i najobszerniejszych. Wiele pośród nich „drobnicy” archiwalnej. W związku z kronikarsko-kancelaryjną formą dokonanego wpisu poszukiwania muszą być prowadzone według występującej w księgach chronologii zdarzeń.

Innym działem zasobu Archiwum Kamery Dworskiej i Finansowej odnoszącym się do wyznaczonych ram czasowo-przestrzennych pozostają Dokumenty Rodzinne (*Familienakten*). Ich analiza dostarcza wielu informacji związanych z życiem szlachty śląskiej, a w tym i szlachty głogowskiej. Odnoszą się one głównie do kwestii związanych z podniesieniem do stanu szlachty wyższej (*Herrenstand*), które znajdujemy w *Verzeichniß österreicherischer Diener und Unterthanen welche von weiland Kaiser Mathia-zeiten bis zur Regierung seiner Majestät Kaiser Josephi II. Standeserhöhung erhalten haben, von 1612 bis 1765*. Licznie reprezentowane są też zawiadomienia ślubne i zaproszenia kierowane do cesarza ze strony szlachty głogowskiej, zawierające wyszczególnienie wiana i posagu przyszłych żon. Archi-

¹¹ ÖS, FHKA, Böhmische Gedenkbücher, nr 300-383 (t. 1-83).

walia te zostały usystematyzowane przez naniesienie do zwartego poszytu księgi i alfabetyczne uporządkowanie nazwisk. Występuje w niej wyłącznie szlachta. Do rodzin zamieszkujących księstwo głogowskie odnosi się siedemnaście tego rodzaju poszytów. Wspomnienia godne wydają się też *Herrschaftsakten*, czyli akta władztw (majątków), które jednak tylko w sposób pobieżny dostarczają informacji o życiu prowincji śląskiej.

W niewielkim stopniu tematyki środkowonadodrzańskiej dotyczą akta Nowej Kamery Dworskiej (*Akten der neuen Hofkammer*) z lat (1761-1848), co wynika z sytuacji geopolitycznej zaistniałej po okresie wojen śląskich (1740-1763).

Trzeci oddział Österreichisches Staatsarchiv to Haus-, Hof- und Staatsarchiv¹², który znajduje się przy Minoriten Platz 1, w budynku wystawionym tu na jego potrzeby w 1900 roku. Archiwum to, jako Geheime Hausarchiv, powstało w 1749 roku, podobnie jak i Allgemeines Verwaltungsarchiv, w myśl reform cesarskich Marii Teresy. Na potrzeby archiwum dokonano analizy porównawczej materiału zgromadzonego w archiwach niegdysiejszych rezydencji habsburskich (Praga, Graz, Innsbruck), celem uzupełnienia materiału zgromadzonego na miejscu, w Wiedniu. Było to związane z przewidywaną i prawdopodobną już wówczas utratą Śląska skutkiem wojen o sukcesję austriacką. Jego obecna forma została nadana archiwum dopiero w XIX wieku.

W Haus-, Hof- und Staatsarchiv znajdziemy dokumenty, rękopisy, pisma władz, korespondencję prywatną, mapy i plany obejmujące około 250 000 jednostek sięgających 816 roku, czasów panowania Ludwika Łagodnego. W odniesieniu do interesującego regionu stwierdzamy, iż przechowuje się tu jednostki archiwalne bezpośrednio opatrzone tytułem *Schlesien*. Skatalogowano je w dziale *Staatsabteilungen* (07), w którym pomieszczono materiały, opierając się na ich tematyce państwowej czy regionalnej. I tak przykładowo w dziale tym znajdujemy dokumentację dotyczącą przywileju Władysława Jagiellończyka dla szlachty głogowskiej z 1510 roku¹³, dalej stanów księstwa głogowskiego oraz zastawu tegoż księstwa z lat 1540-1544 na rzecz Fryderyka II legnickiego¹⁴, kontrybucji z lat 1635-1639 dokonanych przez starostę ziemskiego Georga von Oppersdorfa na tamtejszych stanach¹⁵ i wiele innych. Z 1741 roku pochodzą też dokumenty pruskie opisujące urządzenia ustrojowe na Śląsku z okresu habsburskiego, z dokładnym uwzględnieniem księstwa głogowskiego. Dalszy tekst jest dokładną adnotacją zmian poczynionych przez Fryderyka II w ramach inkorporacji prowincji do Królestwa Prus¹⁶. Nadmienimy,

¹² Inwentarz Haus-, Hof- und Staatsarchiv opublikowano w: *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, t. 1-5, Wien 1936-1940.

¹³ ÖS, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (dalej: HHSA), Staatenabteilungen, Schlesien, Krt. 2, Faz 2, Ad. I/1, s. 163-175.

¹⁴ ÖS, HHSA, Staatenabteilungen, Schlesien, Krt. 1, Faz 1, Ad. I/2, s. 73-80.

¹⁵ ÖS, HHSA, Staatenabteilungen, Schlesien, Krt. 2, Faz 3, Ad. I/2, s. 103-109.

¹⁶ ÖS, HHSA, Staatenabteilungen, Schlesien, Krt. 4, Faz 8, Ad. I/2, s. 50-109.

iz w Haus-, Hof- und Staatsarchiv znajdują się zbiory dotyczące historii Polski zgromadzone w dużej mierze tym samym dziale, pod zbiorowym określeniem *Polen* (wyłączając dokumenty kancelarii nadwornej)¹⁷.

Zasób archiwalny Kriegsarchiv znajdujący się obecnie przy Nottendorfergasse 2 został założony przez cesarza Józefa I w 1711 roku, a pieczę sprawowała nad nim Nadworna Rada Wojenna, najwyższe władze wojskowe w monarchii habsburskiej¹⁸. Bezpośrednim inicjatorem powołania archiwum był książę Eugeniusz sabaudzki. Znalazły się tu materiały Nadwornej Rady Wojennej, przechowywane już od 1556 roku. Kriegsarchiv założono, by – jak nadmieniono – „die durch ein und anders saeculum her wegen Länge der Zeit ausser Ordnung und in Vergessenheit kombene, sonsten aber an sich selbst sehr importlich und denkwürdtige Schriffthen wiederumb hervorzusuechen und in guete Ordnung bringen zu lassen”¹⁹. Archiwum Wojenne podzielono na pięć oddziałów. Materiały dotyczące kampanii wojennych, rozgrywających się na terenie Dolnego Śląska, Nowej Marchii przechowywane pod działem Starych Akt Polowych (*Alte Feldakten* – 02)²⁰.

I to właśnie *Alte Feldakten* obejmują interesujący nas materiał, gdyż w oddziale *Neue Feldakten* zgromadzono materiał dotyczący akt operacyjnych z okresu I wojny światowej (1914-1918).

Tutaj znajdują się informacje dotyczące poszczególnych kampanii wojennych:

- wojny trzydziestoletniej (obejmuje lata 1618-1653),
- wojny polsko-szwedzkiej (1655-1660),
- wojny austriacko-tureckiej (1660-1683, 1683-1699 i 1715-1738),
- wojny północnej (1703-1721),
- wojen śląskich (1740-1745)²¹.

Zawarte w nich informacje dotyczą przebiegu kampanii wojennych, wysokości i rozmieszczenia kwaterunków wojskowych, skarg na niekarność żołnierza ze strony stanów księstwa głogowskiego, ruchów wojsk, wysokości i jakości uzbrojenia kontyngentów, korespondencji sztabowej etc.

W zarysie tak oto przedstawia się obraz zasobu archiwalnego Österreichisches Staatsarchiv w odniesieniu do historii wczesnonowożytnej Środkowego Nadodrza.

¹⁷ J. Wołiński, *Źródła do historii Polski w Haus-, Hof- und Staatsarchiv w Wiedniu*, „Archeion” 1958, nr 28, s. 131-157.

¹⁸ R. Egger, *The Kriegsarchiv*, „Austrian History Yearbook” 1970-71, No 6/7, s. 22-35.

¹⁹ Cyt. za: ÖS, Kriegsarchiv (dalej: KA), Inventar der alten Feldakten, s. 4-5 (Einleitung).

²⁰ E. Wohlgemuth, *Das Kriegsarchiv und seine Bestände. Eine Bibliographie*, „Scrinium” 1983, Bd. 28, s. 370-375.

²¹ ÖS, KA, *Alte Feldakten: Der Dreißigjährige Krieg*, Krt. 48-135; *Der polnische Krieg*, Krt. 136-149; *Der türkische Krieg*, Krt. 150-210, 339-345a. i 346-500; *Nordischer Krieg*, Krt. 236-274; *Österreichischer Erbfolgekrieg*, Krt. 506-563.

Z uwagi jednak na formułę publikacji w artykule przedstawiono jedynie tytuły działów czy większych zbiorów zawierających materiały do tematu. Wskazanie archiwaliów dotyczących Środkowego Nadodrza jest w zasadzie pełnym zebraniem materiału źródłowego związanego z tym regionem, przechowywanym w Austriackim Archiwum Państwowym w Wiedniu. Ich wysoka wartość źródłowa pozwala na wszechstronne wykorzystanie w opracowaniach dotyczących dziejów społeczno-politycznych i gospodarczych Środkowego Nadodrza z pewnym wskazaniem na historię całego Dolnego Śląska. Dość szeroki zasób zwłaszcza Allgemeines Verwaltungsarchiv, czy Kriegsarchiv wymaga jeszcze gruntowniejszych badań. Porównanie przeanalizowanego materiału z dokumentami przechowywanymi w Archiwum Państwowym we Wrocławiu oraz w Zielonej Górze umożliwia stwierdzenie unikalności znajdujących się tu kolekcji dokumentów i serii odpisów. Niestety duża część materiałów znajdujących się w Österreichisches Staatsarchiv jest rozproszona tematycznie. W związku z tym, że w stosunku do zasobu archiwum stanowią one jedynie niewielki procent tychże, ich lokalizacja jest niejednokrotnie niezwykle utrudniona. Nadmienić wypadnie ponadto, iż ogromna część gromadzonych w Wiedniu dokumentów po 1920 roku została przekazana Republice Czechosłowackiej i obecnie jest przechowywana w Głównym Archiwum Państwowym w Pradze.

Jarosław Kuczer

DIE QUELLEN ZUR GESCHICHTE DES MITTELODERLANDES (16.-18. JH.) IM BESTAND DES ÖSTERREICHISCHEN STAATSARCHIVS IN WIEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Analyse vieler Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv, die direkt von Mittelloderland handeln, enthüllt die der polnischen Historiographie bis heute nicht bekannte Inhalte. Ihre Rolle scheint immer mehr erforderlich zu sein und die Probleme der ökonomisch-politischen Geschichte dieses Gebietes entwickeln vor den Wissenschaftlern viele neue Fragen.

Österreichisches Staatsarchiv wurde schon in den Zeiten Maria Theresia gegründet aber jetzt besteht aus 4 Filialen. Die erste ist *Allgemeines Verwaltungsarchiv*, weiter haben wir *Finanz- und Hofkammerarchiv*, *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* und *Kriegsarchiv*. Ursprünglich funktionierten sie als unabhängige archivalische Zentren.

Die Quellen zur Geschichte des Mittelloderlandes aus ÖS betreffen in erster Reihe die Problematik der Existenz eines von 16. schlesischen Fürstentümern, nämlich des niederschlesischen Fürstentums Groß-Glogau zusammen mit der schwiebusischen Enklave im Norden der Provinz. Sie stellten eine Verwaltungseinheit auf diesem Gebiet dar. Hier genauer gesagt verlief bis 1740 die Grenze zwischen polnischen Königtum, österreichischen Kaisertum und brandenburgischen Kurfürstentum. Die Analyse des dazugehörigen Bestandes gibt uns viele antworten auf die Innenpolitikfragen des Habsburgerstaates und sogleich zeigt den Platz und Rolle der ständischen aber vor allem adeligen Institutionen im Leben des österreichischen Machstaates.